

КАНІВЕЦЬ Л.А.

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри земельного,
екологічного та енергетичного права
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 349.6

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.59>

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ СИСТЕМИ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ІНІЦІАТИВ

Стаття присвячена дослідженню сутності інституційного забезпечення екологічних ініціатив і визначенню його системи. З'ясовано, що нинішній екологічний стан у державі, обумовлений впливом різних факторів, у тому числі процесами глобалізації, зміною клімату, необхідністю адаптації до неї, використанням викопних видів палива задля виробництва енергії, військовими діями через повномасштабне вторгнення російських військ є незадовільним і вкрай складним. Зроблено висновок про інституційну неефективність системи природокористування і охорони довкілля. Особливе значення у розв'язанні екологічних проблем відведено механізму впровадження екологічних ініціатив, визначну роль у забезпеченні його ефективного функціонування – державі.

Акцентовано увагу на необхідності створення дієвого механізму інституційного забезпечення природоохоронної діяльності, що вимагає, передусім усунення дисбалансу в соціально-економічній і екологічній сферах, створення умов для забезпечення переходу на засади «зеленої економіки», встановлення партнерських взаємовідносин між органами влади, бізнес-структурами і інститутами громадянського суспільства, що сприятимуть здійсненню екологічної політики, спрямованої на забезпечення сталого розвитку.

Проведено аналіз концептуальних підходів щодо визначення поняття, сутності, змісту та системи механізму інституційного забезпечення, його складових. Встановлено відсутність єдності наукових поглядів щодо терміну для позначення даного механізму, тлумачення його змісту, виділення складових у якості його системи, що обумовлено, в тому числі, і колом відносин, що досліджуються. Здійснено аналіз питань щодо розмежування понять «організаційно-правовий механізм» і «інституційний механізм». Додатково обґрунтовано доцільність їх об'єднання в одне поняття і використання як загального терміну – «інституційний механізм», з виокремленням у його структурі правової і організаційної складових.

Зроблено висновок, що інституційне забезпечення екологічних ініціатив являє собою відповідну систему, що поєднує наступні складові: інституційно-правову, представлену сукупністю нормативно-правових актів, що забезпечують правове регулювання відповідного виду відносин; інституційно-організаційну як систему органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів.

Ключові слова: екологічні правовідносини, екологічна політика, інституційне забезпечення, система інституційного забезпечення, екологічні ініціативи.

Kanivets L.A. On defining a system of institutional support for environmental initiatives

The article is devoted to the study of the essence of institutional support for environmental initiatives and the definition of its system. It is found that the current environmental situation in the country, due to the influence of various factors, including globalization processes, climate change, the need to adapt to it, the use of fossil fuels for energy production, military actions due to the full-scale invasion of Russian troops, is unsatisfactory and extremely complex. The conclusion is made about the institutional inefficiency of the system of nature management and environmental protection. Special importance in solving environmental problems is assigned to the mechanism of implementing environmental initiatives, and a significant role in ensuring its effective functioning is assigned to the state.

Attention is focused on the need to create an effective mechanism for institutional support for environmental protection activities, which requires, first of all, eliminating the imbalance in the socio-economic and environmental spheres, creating conditions for ensuring the transition to the principles of a «green economy», establishing partnership relations between government bodies, business structures and civil society institutions that will contribute to the implementation of an environmental policy aimed at ensuring sustainable development.

An analysis of conceptual approaches to defining the concept, essence, content and system of the institutional support mechanism, its components, has been conducted. The lack of unity of scientific views on the term for designating this mechanism, interpreting its content, and distinguishing components as its system has been established, which is due, among other things, to the range of relations under study. An analysis of issues related to the distinction between the concepts of “organizational and legal mechanism” and “institutional mechanism” has been conducted. Additionally, the feasibility of combining them into one concept and using them as a general term – “institutional mechanism”, with the separation of legal and organizational components in its structure has been substantiated.

It is concluded that the institutional support of environmental initiatives is a corresponding system that combines the following components: institutional and legal, represented by a set of regulatory and legal acts that ensure the legal regulation of the relevant type of relations; institutional and organizational as a system of state authorities, local governments and other entities.

Key words: *environmental legal relations, environmental policy, institutional support, institutional support system, environmental initiatives.*

Вступ. Деструктивний вплив на довкілля нашої держави обумовлений, передусім, процесами глобалізації, зміною клімату і посиленням військовими діями через російську збройну агресію має наслідком зростання навантаження на природні екосистеми, виснаження природних ресурсів, що характеризує екологічну ситуацію в Україні як складну і таку, що створює загрози екологічній безпеці і економічній стабільності держави. В силу поєднання різних факторів (соціально-економічних, технічних тощо) в умовах сьогодення актуалізується одна із ключових проблем – проблема промислового забруднення, пов’язана з інтенсивним розвитком промислового виробництва, використанням викопних видів палива та нафти задля виробництва енергії, що у сукупності призводить до збільшення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Україна за техногенним навантаженням на навколишнє природне середовище у 4–5 разів перевищує аналогічний показний розвинутих країн. Енергомісткість та ресурсоемність кінцевого національного продукту у понад 3 рази перевищує світовий рівень [1].

Невід'ємною умовою сталого економічного і соціального розвитку держави є охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки. Україна є країною, яка розвивається за принципами сталого розвитку природно-ресурсного потенціалу держави, стратегічне бачення якого полягає у забезпеченні, у тому числі, економічного зростання невиснажливим способом, що вимагає усунення суперечностей і подолання дисбалансу в соціально-економічній і екологічній сферах, забезпечення переходу на засади «зеленої» економіки, встановлення і налагодження партнерської взаємодії органів влади, бізнес-структур, інститутів громадянського суспільства тощо.

Питання захисту довкілля, пріоритетів його збереження, гарантування екологічно збалансованого природного середовища для забезпечення якісного життя і добробуту населення вимагає розробки і впровадження еколого орієнтованих проєктів, програм (планів), пов'язаних, у тому числі, з переходом на екологічно чисті і енергоефективні технології, спрямовані на зменшення негативного впливу на довкілля і сприяння сталому розвитку. За таких умов, дослідження механізму впровадження екологічних ініціатив, в основі якого застосування інституційного підходу, з позицій сьогодення, є актуальним і значущим.

Науково-теоретичним підґрунтям проведеного дослідження стали праці провідних вчених, серед яких: В.І. Андрейцев, О.Г. Бондар, А.П. Гетьман, І.І. Каракаш, М.В. Краснова, Ю.А. Краснова, Д.Л. Фелонюк та ін.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування сутності інституційного забезпечення екологічних ініціатив та визначення його системи.

Результати дослідження. У літературі по-різному вирішується питання щодо визначення поняття інституційного забезпечення та його системи. До з'ясування сутності зазначеного питання у своїх працях звертаються як вчені-правознавці так і науковці – представники інших наук, проте єдиних підходів щодо окресленого питання науковою спільнотою нині не напрацьовано.

Передусім звернімося до наукової праці Д. Норта «Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки», у якій термін «інституції» визначено у якості правил гри в суспільстві, а саме придуманих людьми обмежень, що спрямовують людську взаємодію, можуть бути офіційними (правила, придумані людьми) так і неофіційними (звичай, кодекси поведінки). Звернено увагу на суттєвій їх відмінності від організацій (політичних партій, економічних, суспільних та освітніх органів), виникнення і розвиток яких визначається інституційною основою, а взаємодія між якими – інституціями і організаціями, призводить до розвитку управлінських структур [2, с. 11–13].

У сучасному розумінні поняття «інституції» даний термін використовується як форма слова «інститут» для визначення якихось органів або установ [3, с. 223]. Поняття «інституційне забезпечення», у відповідності до наказу Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16.03.2005 року № 62, визначено як «... утворення нових або реорганізація (удосконалення) існуючих інституцій (структур), а також дії щодо кадрової підготовки з метою організаційного забезпечення діяльності цих інституцій та процесу євроінтеграції в цілому» [4].

Передусім для з'ясування сутності поняття інституційного забезпечення та його системи звернімося до наукових доробок вчених-юристів. Так, А. П. Гетьман, оперуючи терміном «організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища», його загальними рисами визначає те, що «... по-перше, це діяльність органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; по-друге, це діяльність у сфері публічних екологічних відносин, що виникають у зв'язку з охороною навколишнього природного середовища, забезпеченням екологічної безпеки, відтворенням природних ресурсів; по-третє, ця діяльність має чітко окреслену управлінську (адміністративно-правову) спрямованість» [5, с. 120]. При цьому, у структурі організаційно-правового механізму охорони навколишнього природного середовища вчений виділяє два системоутворюючих елементи: 1) інституційний, тобто систему державних та громадських інституцій, що здійснюють управління у сфері охорони довкілля; 2) функціональний, тобто

багатоманітність форм такого управління (контроль, нормування, стандартизація тощо) [5, с. 119–120].

Д. Л. Фелонюк, досліджуючи правові засади інституційно-функціонального забезпечення формування та здійснення сучасної екологічної політики України, дійшла висновку щодо доцільності визначення інституційно-функціонального забезпечення формування та здійснення екологічної політики України як системи державних, недержавних та наддержавних інституцій (суб'єктів), які прямо та/або опосередковано здійснюють вплив на формування і здійснення екологічної політики держави в процесі виконання покладених на них завдань, функцій і обов'язків, а також реалізації їх прав і повноважень [6, с. 8–9].

Н.А. Макаренко розглядає інституційно-правове регулювання як складну систему органів, що потребує відповідного реформування задля досягнення рівності трьох складових розвитку (екологічної, економічної та соціальної), зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку як одного з принципів національної екологічної політики [7, с. 11].

А. Ю. Пльохова, зосередивши увагу на аналізі інституційного забезпечення екологічної безпеки, відзначає доцільність виділення трьох його складових, а саме: інституційно-організаційної, під якою розуміє систему інституцій (органів влади); інституційно-правової, тобто системи нормативно-правових актів, що регулюють відносини забезпечення екологічної безпеки у цій сфері; інституційно-інформаційної, під якою розуміється система джерел екологічної інформації та доступу до неї [8, с. 101].

О. Г. Бондар при дослідженні організаційно-правового механізму публічного управління у земельній сфері, виділяє його інституційну складову, під якою розуміє систему органів публічної адміністрації, уповноважених на реалізацію тих чи інших функцій управління, що складається з органів державної влади і органів місцевого самоврядування, і має бути ефективною і збалансованою [9, с. 277].

І. Ю. Ломакіна звертає увагу на здійсненні інституційно-функціонального забезпечення державно-правового регулювання сільського господарства України через чинне законодавство, що юридично визначає: інституційні засади (систему органів, їх структуру) і функціональні засади (компетенцію зазначених органів, їх взаємодію між собою та іншими органами) у зазначеній сфері [10, с. 11].

Питання сутності інституційного забезпечення і визначення його системи у рамках окресленої проблематики ставали предметом досліджень і у працях вчених-економістів.

Так, І. Шевченко у структурі інституційного забезпечення екологічної політики виділяє три складові: інституційно-організаційну, представлену системою організацій (органів влади), які забезпечують формування та реалізацію державної екологічної політики; інституційно-правову як систему нормативно-правових актів, які регулюють процес здійснення державної екологічної політики; інституційно-інформаційну та кадрову – специфічну, повторювану діяльність, що здійснюється у процесі підготовки кадрів з метою забезпечення реалізації державної екологічної політики. І звертає увагу на необхідності розмежування інститутів (правил) від інституційних одиниць (організацій), де мета перших полягає у забезпеченні умов діяльності, а других – досягнення бажаного результату [11, с. 88–90].

В. В. Гобела інституційне забезпечення екологізації визначає у якості сукупності основоположних норм та правил, взаємозв'язків і відносин між формальними та неформальними суб'єктами, сукупність організацій, що визначають рамки поведінки суб'єктів господарювання в еколого-економічних системах [12, с. 75].

Як в економічній літературі так і в доктрині з державного управління досі не напрацьовано єдиних підходів у розумінні поняття інституційного забезпечення та його змісту. Запропонована у літературі систематизація доктринальних напрацювань щодо змісту поняття «інституційний механізм» засвідчує відсутність усталеного підходу щодо даного поняття і розуміння його як: сукупності інститутів, органів, організацій і установ різного рівня і статусу; сукупності взаємозв'язків між формальними і неформальними інститутами; способу встановлення порядку; методології впливу на формування інституційного середовища; процесу обміну ресурсами та потоками інформації

між інститутами; послідовності певних етапів та фаз; системи правових норм та принципів тощо [13, с. 60–61].

У даному контексті не можна не погодитися з тим, що інституційну основу будь-яких суспільних відносин створюють, з одного боку, нормативно-правова база, що має бути достатньою для регулювання відповідних відносин, а з іншого – збалансована і функціонально-достатня система установ (інституцій) [14, с. 3]. При цьому слушним є твердження про фактичну відсутність чітких меж між організаційно-правовим та інституційним механізмом, доцільність їх об'єднання в єдине поняття «інституційний механізм» і виокремлення у його структурі організаційної та правової складових. Адже «... існування організаційного механізму неможливе без правового забезпечення, оскільки структура та функції органів державної влади строго визначаються нормативно-правовими актами. А наявність лише законодавчих норм, без організаційних структур державного управління, не забезпечить ефективної реалізації державної політики» [13, с. 59].

Процес становлення механізму інституційного забезпечення природоохоронної діяльності започаткований прийняттям Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року, що визначає соціально-економічні і правові основи організації охорони довкілля. Віднайшов свій подальший розвиток у законах України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 20230 року» від 28 лютого 2019 року, «Про основні засади державної кліматичної політики» від 8 жовтня 2024 року та інших нормативно-правових актах.

Укріплення інституційної спроможності щодо планування, моніторингу та оцінки ефективності впровадження екологічної політики, запровадження принципів належного екологічного врядування визначено у числі стратегічних цілей державної екологічної політики [15], результатом чого має стати побудова прозорої системи державного управління, створення ефективної, прозорої, відкритої структури публічної адміністрації із застосуванням новітніх інформаційно-комунікативних технологій (е-врядування), що здатна реалізовувати цілісну державну політику, спрямовану на забезпечення сталого розвитку [16].

Висновки. Резюмуючи викладене можна дійти висновку, що належний рівень охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки полягає у створенні і функціонуванні дієвого організаційного механізму і інституційно-правового регулювання. Екологічний критичний стан довкілля, що супроводжується забрудненням природного середовища, виснаженням природних екосистем, втратою ними здатності до надання належної якості екосистемних послуг, превалюванням економічних інтересів над екологічними призводить до негативних соціально-економічних наслідків і засвідчує про інституційну неефективність системи природокористування і охорони довкілля, яка б мала відповідати принципам сталого розвитку.

Відповідно, актуальність проблеми захисту довкілля і забезпечення його екологічно збалансованого і сприятливого стану, необхідність розв'язання екологічних проблем, у тому числі, шляхом відновлення і збереження навколишнього природного середовища обумовлює необхідність посилення ефективності механізму інституційного забезпечення екологічних ініціатив, визначальну роль у якому відведено державі. У свою чергу, механізм інституційного забезпечення екологічних ініціатив поєднуватиме наступні складові, що утворюють його систему: інституційно-правову, представлену сукупністю нормативно-правових актів, що забезпечують правове регулювання відповідного виду відносин; інституційно-організаційну як систему органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів у зазначеній сфері.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції Державної цільової програми підтримки підприємств, що впроваджують найкращі доступні технології та методи управління на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2025 року № 522. *Офіційний вісник України*. 2025. № 45. С. 3054.

2. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / пер. з англ. І. Дзюб. К.: Основи, 2000. 198 с.
3. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. О. Голубовська, В. М. Шовковий, О. М. Лефтерова та ін. К.: Київський університет, 2012. 543 с.
4. Про затвердження Методики визначення критеріїв євроінтеграційної складової державних цільових програм: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 16 березня 2005 року № 62. *Офіційний вісник України*. 2005. № 17. Ст. 926.
5. Гетьман А. П. Організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища. *Проблеми законності*: зб. наук. пр. Харків, 2014. Вип. 125. С. 119–128.
6. Фелонюк Д. Л. Сучасна екологічна політика України: правові засади інституційно-функціонального забезпечення формування та здійснення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. О., 2023. 20 с.
7. Макаренко Н. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері видобування нафти і газу в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Київ, 2015. 18 с.
8. Пльохова А. Ю. Правове забезпечення екологічної безпеки при видобуванні вугілля: дис. ... д-ра філософії: 081. Харків, 2023. 249 с.
9. Земельне право: підручник. 3-тє вид., доп. і перероб.; за ред. М. В. Шульги. Харків: Юрайт, 2023. 592 с.
10. Ломакіна І. Ю. Державно-правове регулювання сільського господарства в Україні.: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. К., 2010. 19 с.
11. Шевченко І. Інституційне забезпечення екологічної політики в умовах децентралізації. *Економіка природокористування і охорони довкілля*. 2015. Вип. 2015. С. 87–95.
12. Гобела В. В. Екологізація в системі економічної безпеки держави: дис. ... канд. екон. наук: 21.04.01. Львів, 2020. 246 с.
13. Федорчак О. Інституційний механізм державного управління. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 1. Ч. 1. С. 53–63.
14. Кадастрово-реєстраційна система в Україні: нинішній стан і перспективи розвитку. Аналітична доповідь Центру Разумкова. *Національна безпека і оборона*. 2011. № 6 (124).
15. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лютого 2019 року. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 16. Ст. 70.
16. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020»: указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 4. Ст. 67.

